

ÖZ

Orta Çağ boyunca devletler ve topluluklar arasındaki sınırları, dağlar, nehirler gibi doğal engellerin yanı sıra garnizonlar oluşturmuştur. Bu engeller ve garnizonlar, devletler ve topluluklar arasında hâkimiyet alanlarını belirlemekle birlikte ayrıca “sınır hattı” ve “sınır bölgesi” kavramlarını da doğurmuştur. Bu kavramlar, devletlerarası ve toplumsal ilişkilerde varlığını, askerî, ticarî, dinî, sosyoekonomik vb. boyutlarda canlı bir şekilde gösteren tanımlamayı da ifade etmektedir. Nitekim bu çalışmada mevzu bahis edilen Bizans-Türk ilişkileri çerçevesinde Phileta garnizonu da böyle bir tanımlamaya uymaktadır. 1160 yılında Dorylaion [Eskişehir] ve Aşağı Phrygia’daki Türkler üzerine sefere çıkan Bizans İmparatoru I. Manuel Komnenos (1143-1180)’un seferine, “misilleme” olarak Selçuklular, ilk önce “Phileta” arkasından da Laodikeia’ya saldırmışlardır. XI. yüzyılın sonu ve XII. yüzyılın başlarından itibaren Türklerin, Pisidia, Lykia ve Karia sınırında oldukları bilinmektedir ve bu saldırı da bunun kanıtıdır. Saldırı hakkında dönem kaynaklarından sadece Ioannes Kinnamos’un *Historia* adlı eserinde bilgi vardır. VI. yüzyıl coğrafyacıları olan Stephanos Byzantinos ve Hierokles’in eserlerinde ise bu kent hakkında bilgi yoktur. Aynı zamanda dönem kaynaklarında da Phileta’nın, idarî, askerî ve Bizans-Türk ilişkileri çerçevesinde önemine dair detaylı bilgiler de mevcut değildir. Dolayısıyla bu kentin, lokalizasyonu ve Bizans-Türk ilişkilerine etkisiyle ilgili belirsizlik söz konusudur. Bu belirsizlik, W. M. Ramsay, S. Vryonis, J. Chalandon gibi araştırmacılar tarafından ortadan kaldırılmaya çalışılmıştır. Özellikle çalışmalarında Ramsay, Phileta’yı Phaselis ile eşleştirme gayreti içerisindeydi. Yine güncel çalışmalarda da bu yerin neresi olabileceğine dair çeşitli fikirler ileri sürülmüştür.

Her ne kadar Erken Bizans kaynaklarında tespit edilemese de Phileta kenti, Orta Bizans döneminin kaynaklarında karşımıza çıkmaktadır. Bu kaynaklar yorumlandığında, Phileta’nın, Lykia-Karia ve Pisidia coğrafyasının kesişim noktasında yer aldığı; özellikle bölgede idarî, askerî ve dinî bir yönetimin olduğu kanıtlanmaktadır. Dolayısıyla X. ve XII. yüzyıllar arasında Phileta’nın varlığı tespit edilebilmektedir. Orta Bizans kaynaklarının yanı sıra 2000 yılında Antalya’nın Elmalı ilçesinde yapılan kazı çalışmaları sonucunda, Elmalı’nın 5.5 km. kuzeydoğusundaki “Yarangediği” olarak adlandırılan mevkiide, Erken Bizans dönemine tarihlendirilen bir horos/sınır yazıtı bulunmuştur. Bu sınır yazıtında “Phileta” şehrinin adı mevcuttur ve bu yazıt hem tarihî açıdan hem de konumuz açısından oldukça kıymetlidir. Ayrıca Elmalı coğrafyasında petrogliflerin bulunması da Türklerin bölgeye geldiğini kanıtlamaktadır. Bu çalışmanın amacı, XII. yüzyılın ortasında Türklerin saldırmış oldukları Phileta kentini, hem bölgede bulunan “sınır yazıtı” hem de Orta Bizans dönemi kaynaklarına göre tespit etmek ve kentin lokalizasyonu ile ilgili güncel tartışmaları değerlendirmektir. Bunun yanı sıra Phileta’ya yakın olan kentleri ve tarihî yol güzergâhlarını belirlemek ve özellikle Türk-Bizans ilişkileri çerçevesinde Phileta’nın önemini ortaya koymaktır. Bu kentin yerinin tespit edilmesi, Türklerin etkisinin ve yayılım alanının, güneybatı Anadolu bölümünde nereye kadar ulaşmış olabileceği hakkında yorum yapılabilmesine imkân tanıyacaktır.

Anahtar Kelimeler: Bizans, Selçuklular, I. Manuel Komnenos, II. Kılıç Arslan, Phileta, Yarangediği, Elmalı.

A BORDER GARRISON BETWEEN BYZANTIUM AND TURKS IN THE TWELFTH CENTURY: PHILETA

ABSTRACT

During the Middle Ages, natural barriers, such as mountains and rivers, as well as garrisons, formed the borders between states and communities. These barriers and garrisons served as the frontiers of the states' and communities' areas of dominance, thereby resulting in the emergence of the concepts of "border line" and "border zone." These concepts also refer to the phenomena that are clearly observed in the military, commercial, religious, and socio-economic dimensions of international and social relations. Indeed, within the context of Byzantine–Turkish relations mentioned in this study, the Phileta garrison matches the provided description. In 1160, the Seljuks first attacked "Phileta" and subsequently Laodikeia as a "retaliation" for the expedition of Manuel I Komnenos (1143-1180) against the Turks in Dorylaion [Eskişehir] and Lower Phrygia. The expedition commanded by Manuel I Komnenos provides evidence that the Turks had been occupying the Pisidia, Lycia, and Caria borders from the end of the 11th century to the beginning of the 12th century. Information about the attack is available only in the *Historia* by Ioannes Kinnamos, one of the contemporary sources. There is no information about the city in the works of the 6th-century geographers Stephanos Byzantinos and Hierocles. Additionally, in the sources of the period, there is no detailed information about the importance of Phileta in terms of administration, military, and the Byzantine–Turkish relations. Therefore, there is uncertainty about the location of this city and its impact on Byzantine–Turkish relations. Researchers such as W. M. Ramsay, S. Vryonis, and J. Chalandon attempted to eliminate this uncertainty. Especially Ramsay in his studies attempted to match Phileta with Phaselis. Similarly, in recent studies, various claims were made regarding the whereabouts of this city.

Although it cannot be identified in the Early Byzantine sources, the city of Phileta appears in the sources of the Middle Byzantine period. These sources demonstrate that Phileta was a city under military, religious, and governmental control, and that it was situated at the junction of Lycia–Caria and Pisidia. Therefore, it is possible to demonstrate that Phileta existed between the 10th and 12th centuries. In addition to the Middle Byzantine sources, as a result of the excavations conducted in the Elmalı district of Antalya in 2000, a horos/border inscription from the Early Byzantine period was found in the locality termed "Yarangediği," 5.5 km northeast of Elmalı. This border inscription contains the name of the city "Phileta" and is extremely valuable both in terms of history and the subject of this study. In addition, the presence of petroglyphs around Elmalı proves that the Turks came to the region. This study aims to locate the city of Phileta, which was attacked by the Turks in the middle of the 12th century, with reference to the "border inscription" excavated in the region and the Middle Byzantine period sources. Furthermore, the study elaborates on the current debates regarding the city's location. It also aims to locate the cities surrounding Phileta and historical road routes to reveal the importance of Phileta, especially within the framework of Turkish–Byzantine relations. Determining the location of this city will enable us to speculate on the extent of the Turkish influence and expansion at that time in southwestern Anatolia.

Keywords: Byzantine, Seljuks, Manuel I Komnenos, Kılıç II Arslan, Phileta, Yarangediği, Elmalı.

GİRİŞ

1071 Malazgirt Savaşı'ndan sonra Bizans İmparatorluğu, hâkim olduğu Anadolu'nun doğu bölümünü ve 1075 yılında da imparatorluğun en önemli kentlerinden birisi olan Nikeia [İzmir]'yi kaybetmiş ve Kutalmışoğlu Süleymanşâh (1075-1086) Nikeia'da Türkiye Selçukluları devletini kurmuştur.¹ Bundan sonra XI. yüzyılın sonundan başlayarak XII. yüzyıl boyunca Bizans hâkimiyetinde olan Batı Anadolu'daki önemli Kaikos [Bakırçay], Hermos [Gediz], Kayster [Küçük Menderes] ve Maiandros [Büyük Menderes] nehirlerinin geçtiği bölge, Türklerin sürekli saldırılarına maruz kalmış ve bu saldırılar, zaman zaman güneye hatta Adalara kadar ulaşmıştır.² Nitekim Kutalmışoğlu Süleymanşâh ve akıncılarının en önemli istilâ güzergâhı, Anadolu platosunun güney kısımları boyunca Kappadokia'dan Lykaonia'ya; Phrygia'dan Maiandros Havzası'na kadar uzanan hat ve bu hatta bulunan garnizonlardı.³ Sultan I. Kılıç Arslan (1092-1107) döneminde ise Haçlıların yardımıyla Bizans kaybettiği toprakların bir kısmını geri alabilmiştir. Yirmi iki yıldan beri Selçukluların elinde olan Nikeia ise ancak I. Haçlı Seferi (1097-1099)'nde, Haçlıların ve Bizans kuvvetlerinin kuşatmasıyla tekrar Bizans'ın eline geçebilmiştir

¹ Osman Turan, *Selçuklular Zamanında Türkiye*, Boğaziçi Yay. İstanbul 2003, s. 37; Ali Sevim, *Anadolu'nun Fethi Selçuklular Dönemi*, Türk Tarih Kurumu Yay., Ankara 2014, s. 104; C. S. Peacock, *Büyük Selçuklu İmparatorluğu*, çev. Özkan Akpınar, İletişim Yay., İstanbul 2020, s. 77.

² S. Vryonis, *The Decline of Medieval Hellenism in Asia Minor and the Process of Islamization from the Eleventh through the Fifteenth Century*, University of California Press 1971, s. 146; Nitekim Çaka Bey, Smyrna [İzmir]'da ilk Türk denizci beyliğini kurmuş ve faaliyetlerini özellikle Batı Denizi'nde ve Adalarda devam ettirmiştir. Bkz. Anna Komnena, *Alexiad*, çev. Bilge Umar, İnkılâp Kitabevi, İstanbul 1996, s. 229-231; Turan, *Selçuklular Zamanında Türkiye*, s. 89-90; Julian Chrysostomides, "11. Yüzyıldan 15. Yüzyıla Kadar Bizans İmparatorluğu", *Türkiye Tarihi 1071-1453*, ed. Kate Fleet, çev. Ali Özdamar, Kitapyayinevi, İstanbul 2012, s. 33.

³ Alexander D. Beihammer, *Bizans ve Müslüman Türk Anadolu'nun Doğuşu (1040-1130)*, çev. Tark Özbek, Koyusiyah Yay., Ankara 2022, s. 217.

(Haziran 1097).⁴ Nikeia'yı ele geçirdikten sonra güneye doğru ilerleyen Haçlılar, Dorylaion [Eskişehir] Muharebesi (1097)'nde Selçuklularla karşılaşmış, bu savaş, Selçukluların Anadolu'nun iç bölgelerinde yerleşmesine⁵ ve Selçuklu Sultanı I. Kılıç Arslan'ın payitahtını İkonía [Konya]'ya taşımaya neden olmuştur.⁶ Başkentini İkonía'ya taşınmasıyla, hiç şüphesiz Selçuklu Türkleri, Lykia, Karia, Pisidia ve Pamphylia bölgelerindeki saldırılarını artırmışlardır.

XI. yüzyıldaki Türk saldırılarına karşı özellikle Batı Anadolu'da oldukça savunmasız yakalanan İmparatorluk, XII. yüzyıla gelindiğinde Türkler ile arasında "sınır" oluşturduğu bilinen ve yarı-bağımsız *akrites*⁷ birliklerini, muhtemelen Indus [Dalaman], Ksanthos [Eşen Çayı] ve Maiandros nehirleri boyunca yerleştirmiş ve kaynaklarda verilen bilgilere göre, *akrites* birlikleri de Türk saldırıları karşısında başarılı olamamıştır.⁸ Dolayısıyla dönem kaynaklarından XI. yüzyılın sonu ve XII. yüzyılın başlarından itibaren Türklerin, Pisidia, Pamphylia, Lykia ve Karia sınırında olduğu anlaşılmakla birlikte⁹, Bizans İmparatoru I. Aleksios Komnenos (1081-1118)'ün ölümünden sonra da oğlu II. Ioannes Komnenos (1118-1143) döneminde Türklerin, Maiandros bölgesine sızdıkları, Laodikeia ve Sozopolis [Uluborlu]'i ele geçirdikleri ve Laodikeia'dan Attaleia [Antalya]'ya inen yolu kestikleri bilinmektedir.¹⁰ Bundan dolayı II. Ioannes, bölgede bulunan Türklere karşı, birincisi 1119; ikincisi ise, 1120/1121 yılında yapılan iki sefere çıkmıştır. Bu sefer sonucunda II. Ioannes, Türklerin elinde bulunan Sozopolis [Uluborlu] Kalesi'ni ve Torosların eteklerindeki birçok yeri geri almıştır.¹¹

1. İmparator I. Manuel'in Türkler Üzerine Seferi ve Türklerin Phileta Kenti'ne Saldırısı

İmparator II. Ioannes Komnenos'tan sonra tahta çıkan Bizans İmparatoru I. Manuel Komnenos (1143-1180), dönem tarihçisi Kinnamos'un vermiş olduğu bilgiye göre, Türklerin saldırılarını engellemek ve ele geçirdikleri bölgeleri geri almak için 1160 yılında Dorylaion'a ve arkasından da Aşağı Phrygia civarındaki Türkler üzerine sefere çıkmıştır.¹² I. Manuel'in, Türkler üzerine gerçekleştirdiği sefer sonrasında olanlar hakkında Ioannes Kinnamos'un *Historia* adlı eserinde verdiği bilgiler kayda değerdir:

"...Türkler olanlardan çok üzgündü ve karşılığında Romalılara zarar vermeye karar verdiler. Uygun zamanı bekleyerek doğudaki Phileta şehrini işgal ettiler. Aynı zamanda Aşağı Phrygia'daki Laodikeia şehrini aniden hücum ederek şehre ciddi şekilde zarar verdiler. Kılıç zoruyla genç, ihtiyar pek çok kişiyi sürüp götürdüler; sayılamayacak kadar çok sayıda kişiyi esir aldılar. İmparator bunu duyunca kızdı ve üzüldü; mümkün olsa, hemen Anadolu'ya geçip ilerlemeyi ve Konya üzerine bir sefer tertiplemeyi arzu etti. Fakat bunun vakit gerektirdiğini biliyordu. Böyle şeyler için daha büyük savaş hazırlığı lazımdı, bu nedenle seferi geri bıraktı."¹³

Anlaşıldığı üzere her iki tarafı da ciddi zayıflara uğratan bu seferlere karşılık Türkler, uygun zamanı bekleyerek imparatorluk için önemli olduğu düşünülen ve lokalizasyonu ilgili tartışmalar olan "Phileta/Φιλετά" kentine "misilleme" saldırısı yapmışlardır. Bu saldırının devamında Türkler, aynı zamanda bu şehrin, muhtemelen

⁴ Willermus Tyrensis, *Willermus Tyrensis'in Haçlı Kroniği*, çev. Ergin Ayan, Ötügen Yay., Ankara 2016, s. 128; Ioannes Zonaras, *Tarihleri Özeti*, çev. Bilge Umar, Arkeoloji Sanat Yay., İstanbul 2008, s. 169; Sevim, *Anadolu'nun Fethi Selçuklular Dönemi*, s. 115.

⁵ Turan, *Selçuklular Zamanında Türkiye*, s. 103; Ebru Altan, "Haçlı Ordularının Anadolu'da Geçtiği Yollar", *Belleten*, C. LXV, S. 243, 2001, s. 573.

⁶ Turan, *Selçuklular Zamanında Türkiye*, s. 105; Sevim, *Anadolu'nun Fethi Selçuklular Dönemi*, s. 116.

⁷ Uç Türkmenlerinin saldırılarına karşı koymak için "sınır savaş stratejisi" dâhilinde İmparatorluk, "sınır" bölgelerinin oluşturulması ve bu bölgelere, tek. *Akritas/çoğ. Akritai* olarak adlandırılan hem çiftçi hem de asker olan "sınır askerleri" yerleştirilmesi politikasını takip etmiştir. Nitekim tarihi süreç içerisinde X. yüzyıla kadar imparatorluğun doğusunda sınır *themaları* oluşturulduğu bilinmekle birlikte bu bölgeler, "uç" anlamına gelen "akra"dan hareketle *akritika themata* yani sınır *themaları*; buradaki askerler, *akrites/akritai* komutanları ise *akrites strategoi* olarak adlandırılmıştır. Bk; *De Velitatione, Three Byzantine Military Treatises*, Text, Translation and Notes by George T. Dennis, Dumbarton Oaks 1985, XX.50-51; Nikephoros Ouranos, *Sowing the Dragon's Teeth: Byzantine Warfare in the Tenth Century*, Texts, Trans. Comm. by Eric, McGeer, Dumbarton Oaks 1995, 65.3.12; Tunay Karakök, "Osmanlı-Bizans Uçunda İki Savaşçı Grup: Gaziler ve Akritailer", *Kesit Akademi Dergisi*, S. 13, Mart 2018, s. 220-221.

⁸ Komnena, *Alexiad*, s. 338; Ioannes Kinnamos, *Ioannes Kinnamos'un Historia'sı (1118-1176)*, haz. Işın Demirkent, Türk Tarih Kurumu Yay., Ankara 2001, s. 49-50.

⁹ Beihammer'a göre, Sakarya Vadisi'nden Phrygia, Pisidia ve Toros Dağları'na kadar uzanan geniş bir kuşak, müstahkem yerlerin sürekli el değiştirdiği ve her iki tarafında kendi egemenliğini kuramayıp şiddetli ihtilafların yaşandığı sahipsiz topraklar haline gelmiştir. Bkz. Beihammer, *Bizans ve Müslüman Türk Anadolu'nun Doğuşu (1040-1130)*, s. 384.

¹⁰ XI. yüzyılın ikinci yarısının sonlarına doğru Türkler, Batı Anadolu'nun nehir vadilerini takip ederek düzenli bir şekilde yağma hareketlerine girişmişler ve bu yağmalardan dolayı bölge halkı zaman zaman ulaşılabilir kastronları terk ederek güvenli bölgelere kaçmak zorunda kalmışlardır. Bkz. Alan Harvey, *Economic Expansion in the Byzantine Empire 900-1200*, Cambridge University Press 2002, s. 67.

¹¹ Niketas Khoniates, *Historia*, çev. Fikret İşıltan, Türk Tarih Kurumu Yay., Ankara 1995, s. 8; Kinnamos, *Ioannes Kinnamos'un Historia'sı (1118-1176)*, s. 6; John W. Birkenmeier, *The Development of the Komnenian Army 1081-1180*, Brill 2002, s. 89; Claude Cahen, *Osmanlılardan Önce Anadolu*, çev. Erol Üyepazarcı, Tarih Vakfı Yurt Yay., İstanbul 2002, s. 160-161; Yusuf Ayönü, *Selçuklular ve Bizans*, Türk Tarih Kurumu Yay., Ankara 2014, s. 114-115.

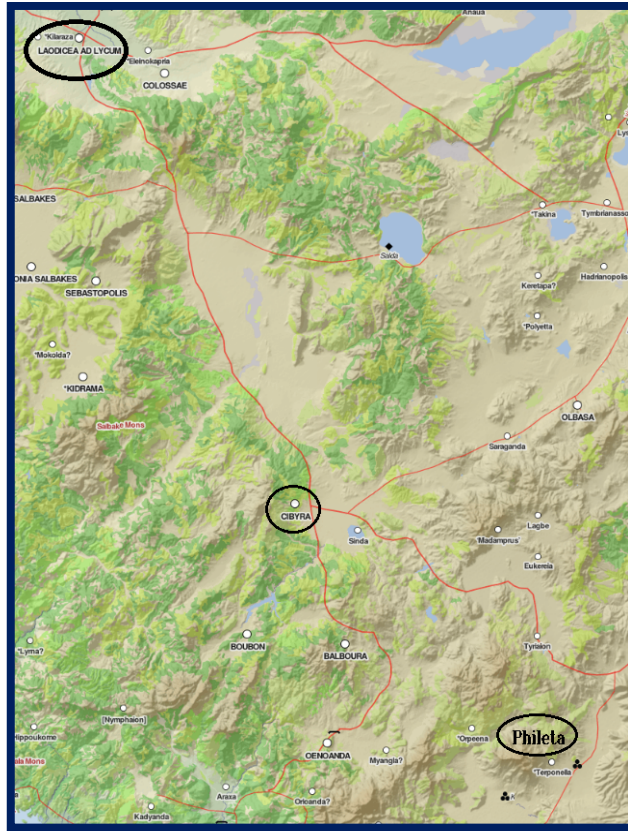
¹² Bu seferler hakkında detaylı bilgi almak için bkz. Kinnamos, *Ioannes Kinnamos'un Historia'sı (1118-1176)*, s. 142-144; Ayönü, *Selçuklular ve Bizans*, s. 151-152.

¹³ Ioannes Cinnamus, *Historia*, Rec. Augustus Meineke, Bonn 1836, IV. 24.14-19; Kinnamos, *Ioannes Kinnamos'un Historia'sı (1118-1176)*, s. 144.

ON İKİNCİ YÜZYILDA BİZANS VE TÜRKLER ARASINDA BİR SINIR GARNİZONU: PHİLETA

kuzeybatısında bulunan ve Aşağı Phrygia'da yer alan Laodikeia şehrine de ani bir hücum gerçekleştirerek buradan da çok sayıda esir alarak geri dönmüşlerdir.¹⁴

Muhtemelen II. Kılıç Arslan (1156-1192) tarafından seçkin birliklerin sevk edildiği bu saldırısı sonrasında İmparator I. Manuel'in kızması, üzülmesi ve arkasından da tekrar sefere çıkmak istemesi, Laodikeia gibi "Phileta" kentinin de imparatorluk için doğuda Türkler ile olan sınır hattında, önemli bir kent/garnizon olduğunu düşündürmektedir. Bu minvâlde, Türklerin ilk başta Phileta garnizonuna saldırması, bu garnizonun stratejik önemini, iki garnizonun da birbirine yakın olduğunu ve sonucunda Türklerin "misilleme" saldırısının başarılı olduğunu kanıtlamaktadır. Bir "misilleme saldırısı" olarak görülen Türklerin bu saldırıdaki amaçları, seferden Konstantinopolis [İstanbul]'e yeni dönmüş olan imparatoru ve ordusunu hazırlıksız yakalayarak ani saldırılarla sınır boylarında bulunan savaşçı *akrites*leri saf dışı bırakmak dolayısıyla Bizans'ın bölgedeki hâkimiyetini zayıflatmak ve ganimetlerle bölgelerine dönmektir. Ancak bu tarihten itibaren Türklerde bölgeye kalıcı olarak yerleşme düşüncesi pekişmiş olabilir. Zimmermann, Lykia'daki yüksek kesimlere ulaşan Türklerin kıyı şehirlerini de tehdit eder hale geldiği; ancak nüfusun Bizanslı halkı ile Türkler arasındaki ilişkilerin her zaman düşmanca olmadığını; 1160 yılında Phileta kenti yağmalandığı için neredeyse önceki yüzyıl başından itibaren devam eden ve barışçıl sayılabilecek bir birlikte yaşam söz konusu olduğunu ifade etmektedir.¹⁵ Anlaşılan Türklerin ilk saldırıyı gerçekleştirdikleri Phileta kenti hem bölge hem de Bizans ve Türk tarihi açısından oldukça önemlidir. Bu durum, ayrıca sınır bölgeleri üzerine yapılan çalışmalarda, sınırlarda yaşayan insanların çıkarlarının genellikle sınır ötesinde olduğunu ve çoğunlukla siyasî merkezlerin çıkarlarıyla örtüşmediğini ortaya koymaktadır.¹⁶ Dolayısıyla sınırlardaki yöneticilerin, halkın yaşantısı ve toplumlar arasındaki ilişkiler, merkezi politikardan farklı olabilmekte ve sık sık istikrarsızlık/çatışmanın yanı sıra etkileşimlere de ön ayak olabilmektedir.

Harita 1: Phileta'dan Laodikeia'ya Ulaşan Güzergâh

¹⁴ Kinnamos, *Ioannes Kinnamos'un Historia'sı (1118-1176)*, s. 144; F. Chalandon, *Jean II Comnène (1118-1143) et Manuel I Comnène (1143-1180)*, Published by Burt Franklin, Paris 1912, s. 460-461; Vryonis, *The Decline of Medieval Hellenism in Asia Minor and the Process of Islamization from the Eleventh through the Fifteenth Century*, s. 122, 189; Turan, *Selçuklular Zamanında Türkiye*, s. 200-201; Ayönü, *Selçuklular ve Bizans*, s. 1532-153; Cem Boz, "Selçuklu-Bizans Mücadeleleri Dahilinde Eskişehir Kentinin Siyasi Durumu", *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, C. 12, S. 66, 2019, s. 329.

¹⁵ Klaus Zimmermann, "Osmanlı Fethine Kadar Doğu Roma ve Bizans Döneminde Likya", *Lukka'dan Likya'ya Sarpidon ve Aziz Nikolaos'un Ülkesi*, çev. Fatih Mehmet Şen, haz. Havva İşkan, Erkan Dündar, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 2022, s. 73.

¹⁶ Gary Reger, "Bölgesel Bağlamda Karia'nın Sınırları, Hudutları ve Sınır Bölgeleri", *Karialılar-Denizcilerden Kent Kuruculara*, çev. G. Bike Yazıcıoğlu, haz. O. C. Henry, Ayşe Belgin-Henry, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 2020, s. 8.

2. Orta Bizans Dönemi Kaynakları'nda Phileta Kenti, Tartışmalar ve Lokalizasyonu

Phileta kentine, erken dönem Bizans coğrafyacıları olan ne Stephanus Byzantinos'un *Ethnika* ne de Hierokles'in *Synekdēmos* adlı eserlerinde rastlanılmaktadır. Bu iki coğrafyacı da "Phileta" kentine yakınlığı şüphesiz olan ve Roma döneminde de önemi bilinen "Podalia/Podaleia"¹⁷ kentine atıf yapmışlardır.¹⁸ Erken dönem Bizans kaynaklarında tespit edilememesine rağmen Phileta'nın ismi, Orta Bizans döneminin en önemli kaynaklarından birisi olan ve X. yüzyıla tarihlendirilen, İmparator VII. Konstantinos Porphyrogenetos'a atfedilen *De Thematibus* (Themalar Hakkında) adlı eserde geçmektedir. Bu eserdeki bilgiye göre Phileta, Kıbrıraioton deniz *themasına* bağlı yüksek bir kesimde *kastron* olduğu düşünülen idarî ve askerî bir bölgedir ve anlaşılan themanın bu bölgedeki idarî ve askerî sınırını teşkil etmektedir.¹⁹

Bu çerçevede *De Thematibus* adıyla bilinen eserde, genel olarak Bizans idari ve askerî coğrafyasının yanı sıra özeld Kıbrıraioton deniz themasının da idarî, askerî sınırları ve coğrafyası çizilmiştir. Bu themanın sınırları, doğuda Lamis [Limonlu] Nehri'nden batıda Miletos [Balat]'a kadar uzanmaktadır ve idarî ve askerî yönetimi dâhilinde, dönemi itibariyle hem kıyıda hem de yüksek kesimlerde birçok önemli kastronu barındırmaktadır. Konuyla ilgili olarak bu thema sınırları içerisinde yine hem Antik Çağ'da hem de Türklerin Lykia'ya ulaşmasıyla, imparatorluk arasında sınır oluşturacak olan Telmessos²⁰ yani Fethiye kentine de atıf yapılmaktadır. Bu kaynakta, "... orada çok meşhur bir kent olan Telmessos vardır ve içinden de denizden gelen bir nehir geçmektedir."²¹ bilgisi verilmektedir. Burada bahsedilen nehir, ya günümüzde Fethiye ile Antalya il sınırını oluşturan Ksanthos (Eşen Çayı) ya da dönem itibariyle büyüklüğü bilinen ve Indos (Dalaman Çayı) olmakla birlikte her iki nehirde, en güney noktadan kuzeye doğru Bizans ile Türkler arasında idarî, askerî ve coğrafi sınırı oluşturmuştur. Ancak buradaki Ksanthos Çayı ile çizilen ilk ve daha doğuda bulunan sınır, XII. yüzyılın başlarından ortalarına kadar; Indos Nehri ile çizilen, ikinci ve daha batıda olan sınır ise, XIII. yüzyılda Bizans ile Türkler arasında muhtemel sınırı oluşturmuştur.²² Bu sınırlardan birincisi, Ksanthos Vadisi olarak tanımlanan bir hat üzerinde güneyden kuzeye doğru Ksanthos [Kınık], Tlos [Yaka Köyü], Oinoanda/Oenoanda [Incealiler]²³, Balbura [Dirmil] ve Kıbyra [Göhlisar]²⁴ kentlerine ulaşan güzergâhtır.

Harita 2: Birinci Güzergâh (Ksanthos Vadisi)

¹⁷ Lykia Roma yollarının tespit edildiği *Stadiasmus Patarensis*'e göre Podalia, MS 43 yılında kurulan Lykia Eyaleti'nin Elmalı Platosu'ndaki kentlerinden birisidir. Bkz. Sencer Şahin, Mustafa Adak, *Stadiasmus Patarensis*, Arkeoloji ve Sanat Yay., İstanbul 2014, s. 78.

¹⁸ Stephani Byzantii, *Ethnicorum Quae Supersunt*, Berlin 1849 ≈ *Podaleia*; Hierokles, *Synekdēmos*, comm. Petrus Wessling, Bonn 1840, 683.8.

¹⁹ Konstantinos Porphyrogenetos, *De Thematibus*, Int. A. Pertusi, Vaticana 1952, XIV. 36.

²⁰ Ladislav Zgusta, *Kleinasiatische Ortsnamen*, Heidelberg 1984, Telmessos ≈ 1314.

²¹ Porphyrogenetos, *De Thematibus*, XIV. 15-16.

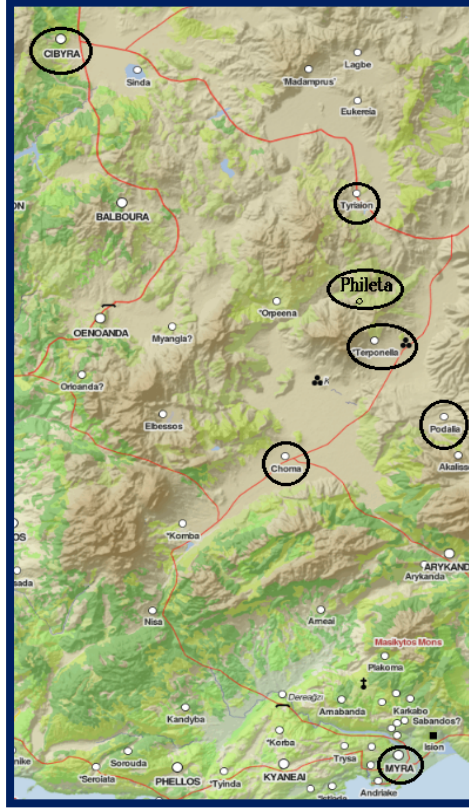
²² Paul Wittek, *Menteşe Beyliği*, çev. O. Ş. Gökyay, Türk Tarih Kurumu Yay., Ankara 1999, s. 2-3.

²³ Zgusta, *Kleinasiatische Ortsnamen*, Oiniandos ≈ 919.

²⁴ *Notitiae Episcopatum Ecclesiae Constantinopolitanae*, Texte Critique, Introduction et Notes J. Darrouzès, Paris 1981, 1.284; *Notitiae*. 2.347; *Notitiae*. 3.465; *Notitiae*. 4.302; *Notitiae*. 7.362; *Notitiae*. 9.244; *Notitiae*. 10.296; *Notitiae*. 13.300.

ON İKİNCİ YÜZYILDA BİZANS VE TÜRKLER ARASINDA BİR SINIR GARNİZONU: PHİLETA

İkinci güzergâh ise, Kıbyra'dan Kabalitis [Söğüt] Gölü'nün güneyinden Tyriaion [Kozağacı] kentini geçtikten sonra talî bir yolla güneye inen Phileta ve yakınında bulunan Terponella, Podaleion/Podaleia [Söğle/Soklai]²⁵, Khoma [Hacımusalar]²⁶ ve en güney noktada Myra [Demre] kentine ulaşan güzergâh, muhtemelen Türkler ile olan özellikle XII. yüzyıl sınırını oluşturmaktadır. Bu sınır çerçevesinde Türklerin saldırmış olduğu ve Kinnamos'un "Phileta" olarak adlandırdığı kent, günümüzde Muğla-Antalya ili sınır bölgesinde kalmakla birlikte anlaşılan istihkâmlı ve imparatorluk hâkimiyetinden uzakta olan bölgededir. Dolayısıyla Phileta, Türkler ile Bizans arasında muhtemelen bir sınır garnizonu vazifesi üstlenmekteydi.

Harita 3: Bahsedilen İkinci Güzergâh

Phileta kentine yine Orta Bizans dönemi kaynakları arasında yer alan ve Kilise kayıtları olan *Notitiae Episcopatumum*'da da rastlanılmaktadır. Bu kayıtlarda Phileta, Lykia *Eparkhiasi*'nda Myra [Demre] Metropolitliği'ne bağlı bir piskoposluk olarak *Notitia* 7'de, *Notitia* 9'da *Notitia* 10'da ve *Notitia* 13'teki listelerde kaydedilmiştir.²⁷ Elimizdeki dört kayıt ile bu garnizonun ya da piskoposluğun, Orta Bizans döneminde özellikle X. ve XII. yüzyıllar arasında varlığı tespit edilebilmekte dolayısıyla bölgede istikrarlı idarî, askerî ve dinî bir yönetimin olduğu kanıtlanmaktadır.

Phileta'yla birlikte *Notitiae Episcopatumum*da da kaydedilen Podaleia kenti ise, talî bir yolla batısında bulunan Oinoanda ve Tlos kentlerine bağlanmaktadır. Bu yol bağlantısı oldukça önemli olup bu kentler de muhtemelen Bizans ve Türkler arasındaki mücadelelerde sınır vazifesi üstlenmekteydiler. *De Thematibus* adlı kaynakta, batıdan doğuya doğru kentler sayılırken, Hagia [Kaunos]'dan Tlos [Düğver]'a buradan Oinoanda'ya sonra Phileta ve Podaleia [Söğle]²⁸ şehrine ulaşır şeklindedir.²⁹ Nitekim Podaleia kentinden sonra themanın sınırları, Lykia içlerinden batıya ancak talî bir yolla devam etmektedir. Kaynakta bahsedilen bu kentler, Lykia *Eparkhiasi*'nda Myra Metropolitliği'ne bağlı piskoposluklardır.³⁰ Bölgeyle bağlantılı ve Phileta kentine yakın olarak Kilise

²⁵ Porphyrogenetos, *De Thematibus*, XIV.35-36; Zgusta, *Kleinasiastische Ortsnamen*, Podaleia ≈ 1082; Söğle kasabasına Podaleia yerine Soklai kentinin lokalize edilmesi gerektiği hakkında bkz. Nihal Tüner, "Lykia'nın Yerleşim Coğrafyasında Yeni Lokalizasyonlar", *Likya İncelemeleri I*, haz. Nezih Başgelen, Arkeoloji ve Sanat Yay., İstanbul 2002, s. 74.

²⁶ *Notitiae*. 1.267; *Notitiae*. 2.329; *Notitiae*. 3.379; *Notitiae*. 4.284; *Notitiae*. 7.349; *Notitiae*. 9.231; *Notitiae*. 10.279; *Notitiae*. 13.284.

²⁷ *Notitiae*. 7.343; *Notitiae*. 9.225. *Notitiae*. 10.274; *Notitiae*. 13.278.

²⁸ Kilise kayıtlarında Lykia *Eparkhiasi* dâhilinde Myra Metropolitliği'ne bağlı bir piskoposluk olarak kaydedilmektedir. Bkz. *Notitiae*. 1.252; *Notitiae*. 2.314; *Notitiae*. 3.364; *Notitiae*. 4.269; *Notitiae*. 7.330; *Notitiae*. 13.264; Podaleia hakkında ayrıca bkz. Ahmet Tolga Tek, "Antik ve Orta Çağ Kaynaklarında, Yazıtlarda ve Sikke Basımları ile Podalia", *Olba*, XXVIII, 2020, s. 477-508.

²⁹ Porphyrogenetos, *De Thematibus*, XIV. 34-36.

³⁰ Hagia için bkz. *Notitiae*. 7.333; *Notitiae*. 9.215; *Notitiae*. 10.264; *Notitiae*. 13.267; Tlos için bkz. *Notitiae*. 1.259; *Notitiae*. 2.321; *Notitiae*. 3.371; *Notitiae*. 4.276; *Notitiae*. 7.339; *Notitiae*. 13.273; Oinoanda için bkz. *Notitiae*. 1.266; *Notitiae*. 2.328; *Notitiae*. 3.378; *Notitiae*. 4.283;

Kayıtları'ndaki en önemli kayıt ise, günümüzde yine Elmalı'ya yerleştirilen Akrossos/Akarassos³¹ piskoposluğunun kaydedilmesidir ki bu piskoposlukta VII. yüzyıldan XII. yüzyıla kadar kesintisiz kaydedilmiştir.³²

Bu kayıtların bölge tarihi açısından önemi, imparatorluğun idarî ve askerî sınırlarını tespit edebilmemize yardımcı olmasıdır. Bizans İmparatorluğu'nun dinî hiyerarşisinde, bir bölgede piskoposluk olabilmesi için o bölgede mutlaka nüfus olmalıdır ve bahsedilen piskoposluklar, her ne kadar bu kentlerdeki sayısı tespit edilemese de nüfus olduğunu kanıtlamaktadır. Bir piskoposluğun olması, o bölgede korunması gereken halkın olduğunu dolayısıyla saldırılara karşı idarî ve askerî yönetimin tesis edilmesi gerektiğini de ifade etmektedir. Ayrıca bu kentlerin dinî niteliklerinin de ön planda olduğu da *Notitiae Episcopatum* kayıtlarındaki varlığından anlaşılmaktadır. Burada özellikle Phileta kentine Türklerin saldırısı, onların hem kuzeyde hem de güneyde akınlarına devam edebildiklerini ve bölgede varlıklarının olduğunu kanıtlamaktadır. Bu açıdan kaynakların vermiş olduğu kentler, Bizans-Türk ilişkilerinde bölge sınırının tespit edilmesinde oldukça kıymetlidir. Türklerin günümüzde Söğüt, Korkuteli ve Elmalı'yı kapsayan özellikle yüksek Toros Dağları coğrafyasında mevcut oldukları ve imparatorluk birlikleriyle mücadele ettikleri söylenebilir. Burada bahsedilen kentler, özellikle kıyı bölgesi hariç tutulmakla birlikte, belli bir sınır stratejisi çerçevesinde imparatorluğu saldırılara karşı kuzeyden güneye doğru koruyan bir hat olarak düşünülmelidir ve bu hattın aşılamaz doğal sınırını da bölgedeki nehirler, vadiler ve yüksek dağlar oluşturmaktadır. Dolayısıyla Lykia'nın iç kısımları, yüksek dağ sıralarıyla birbirine bağlı yüksek yaylalardan oluşmakla birlikte bölgenin en yüksek noktaları, Elmalı Dağ ve Kızılcadağ'dır. Sıradağ dâhilindeki birkaç aralıkta, Anadolu'nun merkezi ovasıyla bağlantılı vadiler mevcuttur ve bu vadiler ulaşımı kolaylaştırmaktadır. Kemer ve Kestel Dağı denen doğu bölümü ise iç bölgelere doğru yayılarak kuzeydoğu yönünde uzanır ve zorlu dağ geçitleri oluşturan birkaç tane önemli vadi tarafından kesilir.³³ Bu coğrafi durum, bölgenin geçilemez olmasını sağlamakla birlikte özellikle hem yaşam koşulları hem de savaşa tarzları dikkate alındığında Türklerin lehine bir durumu da ifade ettiği belirtilmelidir.

Phileta kentinin lokalizasyonu hakkında, *The Cities and Bishoprics of Phrygia (Phrygia'nın Şehirleri ve Piskoposlukları)* adlı eserinde W. M. Ramsay çeşitli fikirler ileri sürmüştür. Ramsay eserinde, Phileta'nın, "Bizans sınırının doğusunda bir şehir olduğunu" ve adının da "Phaselis için bir adlandırma gibi görüldüğü" bilgisini vermektedir. Bunu doğrulamak için de kendisinin, *The Historical Geography of Asia Minor (Anadolu'nun Tarihi Coğrafyası)* adlı eserinde yer alan ve bölge hakkında kilise kayıtlarını vermiş olduğu Lykia tablosundaki Phaselis'e bakılmasını istemektedir.³⁴ Bu tabloya bakıldığında Ramsay, Phaselis'in I, III, VIII. ve IX. listelerde kaydedildiğini ve X. ve XIII. listelerde kaydedilmediğini göstermektedir. X. ve XIII. listelerde kaydedilen Phileta'yı ise Phaselis ile eşleştirmektedir.³⁵ *The Cities and Bishoprics of Phrygia* adlı aynı eser in ilerleyen bölümünde ise Ramsay, "1158'de Selçukluların "Phileta veya Phaselis" olarak adlandırılan kenti ele geçirmesi, Pisidia şehirlerinin zaten tamamen Türklerin elinde olduğu anlamına geldiği" bilgisini vermektedir.³⁶

Bu bilgiden de anlaşılacağı üzere Ramsay, Phileta için kesin bir yer tespitinden kaçınmakla birlikte Phaselis'in ya da Phileta'nın ele geçirilmesini, Pisidia'nın tamamının ele geçirilmesi şeklinde yorumlamaktadır. Ancak Ramsay'in Phileta hakkındaki bu yorumu tartışmalıdır. Çünkü tarihî coğrafya çerçevesinde bakıldığında Phaselis, Pisidia'da değil Lykia'nın Akdeniz kıyısında bulunan bir kenttir. Phileta ise, Pisidia'ya daha yakın bir coğrafyada (kuzeyde) olmasına rağmen yine Lykia sınırları içerisindedir. Dikkat çekici bir husus daha vardır ki o da Ramsay'in, Bizans'ın sınır şehri olarak bahsettiği ve tarihî kaynaklarda atfı olmasına rağmen Phileta'dan kült eseri *The Historical Geography of Asia Minor* adlı eserinde hiç bahsetmemesidir.

Ramsay'in *The Cities and Bishoprics of Phrygia* adlı eserinde bir ihtimal dâhilinde bahsetmiş olduğu Phileta'yı Phaselis'le eşleştirme çabası, Kinnamos'un *Historia* adlı eserinin İngilizce metninin açıklamalar kısmında da yanlışlar yapılmasına neden olmuştur. Nitekim bu eserin, kitap IV; Açıklama 50. bölümünde, daha kesin bir ifade ile Phileta'nın "Phaselis" olduğu belirtilmiştir. Bu açıklamada, Ramsay'in hem *The Cities and Bishoprics of Phrygia* eserine hem de *The Historical Geography of Asia Minor* adlı eserindeki tabloya atıf yapılarak Attaleia'nın güneybatısında Lykia kıyısında bulunan ve günümüzde Tekirova'ya lokalize edilen "Phaselis" şehrinin geç dönem Bizans adlandırması olduğu bilgisi verilmiştir.³⁷ Ancak Ramsay'in eserlerinde Phileta'nın, Phaselis olduğuna dair net bir bilgi verilmemektedir ki daha öncede bahsedildiği üzere Ramsay'in *The*

Notitiae. 7.341; *Notitiae*. 13.276; Podaleia için bkz. *Notitiae*. 1.252; *Notitiae*. 2.314; *Notitiae*. 3.364; *Notitiae*. 4.269; *Notitiae*. 7.330; *Notitiae*. 13.264.

³¹ Sencer Şahin, "Parerga zum Stadasmus Patavensis (4) Mikron Oros Akarassos in Milyas", *Gephyra*, Vol. 7, 2010, s. 155.

³² *Notitiae*. 1.262; *Notitiae*. 2.324; *Notitiae*. 3.374; *Notitiae*. 4.279; *Notitiae*. 7.336; *Notitiae*. 9.218; *Notitiae*. 10.267; *Notitiae*. 13.270.

³³ E. J. Davis, *Anadolu: XIX. yüzyılda Karya, Frigya, Likya ve Pisidya Antik Kentlerine Yapılan Bir Gezinin Öyküsü*, çev. Funda Yılmaz, Arkeoloji Sanat Yay., İstanbul 2006, s. 270.

³⁴ W. M. Ramsay, *The Cities and Bishoprics of Phrygia*, Vol. I, Clarendon Press 1895, s. 19 dpnt. 2.

³⁵ Ramsay, *Anadolu'nun Tarihi Coğrafyası*, Lycia Tablosu.

³⁶ Ramsay, *The Cities and Bishoprics of Phrygia*, s. 300.

³⁷ John Kinnamos, *Deeds of John and Manuel Comnenus*, Trans.Charles M. Brand, Columbia University Press 1976, s. 250, dpnt. 54.

Historical Geography of Asia Minor adlı eserinde Phileta hakkında bilgi yoktur. Dolayısıyla Ramsay'ın *The Cities and Bishoprics of Phrygia* adlı eserindeki, Phileta'yı Phaselis ile eşleştirme ihtimaline dair Chalandon eserinde, "gerçek olmaktan çok uzak" şeklinde karşı çıkmaktadır.³⁸ Tüm bu bilgiler çerçevesinde şu ifade edilmelidir ki, günümüzde Phaselis'te çıkarılan epigrafik belgelerde ve yapılan kazılarda, Antalya kıyısında bulunan bu yerin, "Phileta" olarak adlandırıldığına dair herhangi bir kanıt günümüze ulaşmamıştır. Ayrıca Kilise Kayıtları'nda da hem "Phileta" hem de "Phaselis" piskoposlukları, Myra Metropolitliği'ne bağlı ancak iki ayrı piskoposluk olarak kaydedilmiştir.³⁹ Dolayısıyla ihtimal dâhilinde bile Phaselis'in, Phileta olabilme durumu söz konusu değildir. Günümüzde yapılan çalışmalarda ise Phileta, Kibyra'dan Laodikeia'ya giden bir yolda yer alan "Phylakaion" yani "Dodurga"ya lokalize edilmektedir.⁴⁰ Nitekim Ramsay'ın bahsedilen bu eserlerine bakıldığında Phileta'yı "Dodurga" ile eşleştirdiği herhangi bir atfı yoktur.⁴¹ Cahen, Türklerin yeri bilinmeyen Phileta'ya saldırdıklarını⁴²; Treadgold ise, Phileta'nın Attaleia [Antalya] yakınlarında olduğu belirtmektedir.⁴³

Tüm bu bilgilerden de anlaşılacağı üzere Türklerin, 1160 yılı seferine karşılık "misilleme" saldırısı yaptıkları Phileta kentinin nerede olduğuna dair net bir sonuç çıkarmak mümkün değildir. Aynı zamanda dönem kaynaklarından Phileta'nın idarî, askerî niteliği ve Türk-Bizans ilişkileri çerçevesinde önemine dair detaylı bilgiler mevcut değildir. Dolayısıyla Phileta garnizonuna sadece bir dönem kaynağında atıf yapılmaktadır ve o da bahsedildiği üzere Kinnamos'un *Historia* adlı eseridir. Ancak XII. yüzyıldan önce Phileta'ya başka Orta Bizans dönemi kaynaklarında atıf yapılması, Phileta'nın XII. yüzyıla kadar önemini ortaya koymakta ve aynı zamanda varlığını da kanıtlamaktadır. Bu tartışmalarla birlikte öyleyse İmparator I. Manuel'in seferine karşılık Sultan II. Kılıç Arslan'ın, muhtemelen "seçkin" birlikleriyle "misilleme" saldırısı yaptığı, imparatorluk için önemli ve Laodikeia kentine yakınlığı şüphesiz olan Phileta garnizonu nerededir?

Hiç şüphesiz ki günümüzde antik kentlerde yapılan arkeolojik çalışmalar, geçmişte lokalize edilemeyen ya da yanlış lokalize edilen yerlerin, doğru bir şekilde lokalize edilmesinde ciddi öneme sahiptir. Bu çalışmada mevzu bahis edilen Phileta'nın lokalizasyonu hakkında, 2000 yılında Antalya iline bağlı Elmalı ilçesinde yapılan kazı çalışmalarında, Elmalı'nın 5.5 km. kuzeydoğusundaki "Yarangediği" olarak adlandırılan mevkiide, Erken Bizans dönemine tarihlendirilen bir horos/sınır yazıtı bulunmuştur. Bu sınır yazıtı hem erken dönem Bizans tarihi hem de konumuz açısından oldukça önemlidir. Bulunan bu sınır yazıtında, "Ὁρος | Φιλίτέων | Τερπονάλλεων" yani "Phileta ve Terpone(a)lla arasındaki sınır (Yarangediği)" ifadesi geçmektedir.⁴⁴ Yazıttaki bu ifadeden hareketle Terponella'nın, coğrafi olarak Elmalı'nın 5-6 km. kuzeydoğusundaki Bayındır/Çağiltelmeller olduğu bilinmekte⁴⁵ ve yazıtın bulunduğu lokalizasyon itibarıyla de anlaşılan Phileta, Elmalı'nın 5-6 km. kadar kuzeydoğusunda bulunan Yarangediği ve Bozcabayır arasında bulunmaktadır. Nitekim Terponella ve Phileta, günümüzde Elmalı Dağı'nın kuzeydoğu yamaçlarındaki küçük yerleşimlerdir.⁴⁶ Dolayısıyla bölgede, Erken Bizans dönemine tarihlendirilen bir yazıtın bulunması, Phileta'nın lokalizasyonu ile ilgili şüpheleri büyük ölçüde ortadan kaldırmakta ve Phileta'nın, hem Erken hem de Orta Bizans döneminde yerleşime ev sahipliği yaptığını da kanıtlamaktadır.

³⁸ Chalandon, *Jean II Comnène (1118-1143) et Manuel I Comnène (1143-1180)*, s. 461, dpnt. 1.

³⁹ *Notitiae Episcopatum* kayıtlarındaki Phaselis için bkz. *Notitiae*. 1.270; *Notitiae*. 2.333; *Notitiae*. 3.383; *Notitiae*. 4.288; *Notitiae*. 10.283.

⁴⁰ Abdulhaluk Çay, *II. Kılıç Arslan*, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yay., Ankara 1987, s. 34; Ayönü, *Selçuklular ve Bizans*, s. 153.

⁴¹ Dodurga için bkz. Ramsay, *The Cities and Bishoprics of Phrygia*, s. 256, 257 dpnt. 2, 269-271.

⁴² Claude Cahen, *Türkiyenin Doğusu: Anadolu Selçuklu Devleti: 11. Yüzyıldan 14. Yüzyıla*, çev. Nilüfer Epçeli, İstanbul 2022, s. 51.

⁴³ Warren Treadgold, *A History of the Byzantine State and Society*, Stanford University Press 1997, s. 644.

⁴⁴ Bülent İplikçioğlu, "Doğu ve Kuzeydoğu Lykia-Gübeybatı Pisidia Epigrafik-Tarihî Coğrafi Yüze Araştırmaları Projesi 2000 Yılı Çalışmaları", *19. Araştırma Sonuçları Toplantısı*, C. 2, Ankara 2002, s. 132.

⁴⁵ Yasemin İlseven, *Elmalı Plain: A Review of Its Environmental Setting and Archaeological Settlements*, Vol I, Bilkent Üniversitesi Ekonomi ve Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Ankara 1999, s. 120; İplikçioğlu, "Doğu ve Kuzeydoğu Lykia-Gübeybatı Pisidia Epigrafik-Tarihî Coğrafi Yüze Araştırmaları Projesi 2000 Yılı Çalışmaları", s. 132; H. Hellenkemper-F. Hild, *Lykien und Pamphylien*, *TIB*, Vol. 8, Österreichische Akademie, Wien 2004. s. 804; S. Mitchell, "İ.Ö. I. Yüzyılda Likya'nın Kuzey Sınırı: İ.Ö. 46'da Roma-Likya Anlaşması", çev. Turhan Kaçar, *III. Likya Sempozyumu-Sempozyum Bildirileri*, C. II, ed. K. Dörtlük vd., AKMED 2006, s. 479; Ayrıca bkz. Şahin, "Parerga zum Stadiasmus Patarensis (4) Mikron Oros Akarassos in Milyas", s. 154, dpnt. 5.

⁴⁶ Şahin, "Parerga zum Stadiasmus Patarensis (4) Mikron Oros Akarassos in Milyas", s. 158.

Harita 4: Phileta Kenti'nin Konumu⁴⁷

İskenderiye'deki bir kilisede rahiplik görevi nedeniyle Mısır'da yaşarken, 1872 yılında görevinden geçici olarak ayrıldığı zaman, yaklaşık bir ay süreyle Anadolu'nun Karia, Phrygia, Lykia ve Pisidia bölgelerini gezip görme şansı olan E. J. Davis, *Anatolica* adlı eserinde bölgenin coğrafyası hakkında önemli bilgiler vermektedir. Davis, Kolossae'den Honaz'a kadar at sırtında seyahat ettiklerini Kazıkbeli Geçiti vasıtasıyla Lykia bölgesine geçtiklerini ifade etmektedir. Bu yol, birdenbire dikleşen ve dağlar arasındaki büyük bir vadi boyunca uzanan geniş ve işlek bir yoldu. Tepelerin yamaçları dışında ormanlık alanlar seyrekti. Bu yoldan Lykia'ya ulaşan yol, pusu kurmak için oldukça uygun bir coğrafyaydı.⁴⁸ Bölgenin hem toplumsal ilişkilerin kurulmasında önemli hem de savaşmak için oldukça müsait ve geçirgen olduğu belirtilmelidir. Ayrıca bu garnizon, Karia-Lykia-Pisidia coğrafyalarının kesişim noktasında muhtemelen Bizanslılar ile Türkler arasında önemli bir sınır vazifesi görmekteydi ve bu sefer öncesinde Bizanslıların, özellikle Lykia kıyılarındaki kentlerle ve özellikle de Attaleia; aynı zamanda Laodikeia, Phileta, Khoma ve Sozopolis ile kara iletişiminin zayıf olduğu düşünülmelidir.

Torosların yüksek kesimlerinde özellikle Lykia bölgesinde araştırmalar yapan Harrison, Phileta'da bulunan sınır yazıtının olduğu yerden geçen taş döşeli bir patikanın, Elmalı Dağı'nın aşağı tepelerinin üzerinde yer alan ve Elmalı Ovası'nı yukarıdan gören, çok döşeli taş işçiliği ile inşa edilmiş duvarlarla çevrili istihkâmlı bir yere ulaştığını nakletmiştir. Harrison, Phileta'nın yerinden, ovanın 400 m. üstünde, hem güneybatı yönünde Khoma'ya doğru hem de doğuya doğru Soklai civarındaki ovanın çok iyi görüldüğünü yani Orta Bizans döneminde Phileta'nın sınır istihkâmı olarak çok iyi işleve ve konuma sahip olduğunu ifade etmektedir. Ayrıca yine bölgede araştırmalar yapan George Bean de bölgenin, Elmalı Dağı'nın kuzey yamacında ve Macun Köyü'nün üzerinden yarım saatlik bir mesafede olduğundan söz etmektedir. Bean ayrıca, kuzeyden bakınca aşağıda fakat güneyden de uzak, bir tepe üzerinde yer alan küçük bir Akropolisin varlığının bilgisini vermektedir. Her iki yazar tarafından da bahsedilen bu istihkâmların, Helenistik temelli olması ihtimali hayli yüksektir.⁴⁹ Dönem kaynaklarından da anlaşılacağı üzere Phileta'nın, Helenistik, Roma, Erken Bizans ve X. yüzyıldan itibaren XII. yüzyıla kadar Orta Bizans döneminde de varlığı şüphe götürmez bir gerçektir ve daha önceki dönemlerde de olduğu gibi Phileta'nın, Bizans-Türk mücadelelerinde de idarî ve askerî öneminin devam ettiği anlaşılmaktadır. Ancak bölgeye yapılan 1160 yılı saldırısından sonra da Türkler muhtemelen Karia-Lykia kesişim noktasına yani Elmalı civarına yerleşmişler⁵⁰ ve Bizans İmparatorluğu'nun bölgedeki hâkimiyetini zayıflatmışlardır.

SONUÇ

İmparator I. Manuel Komnenos'un 1160 yılında Türklerle karşı yapmış olduğu sefer sonucunda Türkler, "misille" saldırısı olarak imparatorluğun sınır garnizonlarından birisi olan Phileta'ya saldırmışlardır. İmparator I. Manuel'in, sefere tekrar çıkmak istemesine rağmen çıkamamasından dolayı Phileta'nın, imparatorluğun uzak

⁴⁷ Harita altlığı için bkz. Şahin, "Parerga zum Stadiasmus Patavensis (4) Mikron Oros Akarassos in Milyas", s. 154.

⁴⁸ Davis, *Anadolu: XIX. yüzyılda Karia, Frigya, Lykia ve Pisidia Antik Kentlerine Yapılan Bir Gezinin Öyküsü*, s. 95-96.

⁴⁹ Mitchell, "İ.Ö. I. Yüzyılda Lykia'nın Kuzey Sınırı: İ.Ö. 46'da Roma-Lykia Anlaşması", s. 480-481.

⁵⁰ Hellenkemper-Hild, *Lykien und Pamphylien*, s. 804.

ON İKİNCİ YÜZYILDA BİZANS VE TÜRKLER ARASINDA BİR SINIR GARNİZONU: PHİLETA

sınırında ancak Türklere yakın stratejik bir coğrafyada olduğu anlaşılmaktadır. Saldırının kaynağında, “misilleme” olarak tanımlanması da Phileta garnizonunun imparatorluk için önemini ortaya koymaktadır ki savaş stratejisi açısından misilleme saldırıları, bazen göstermelik olabileceği gibi kısa süreliğine düşmana daha çok zarar vermeyi de hedeflemektedir. Türklerin bu misilleme saldırısı ile imparatorluğa daha çok zarar vermek istedikleri açıktır. Dolayısıyla Phileta hakkında Tarihçi Kinnamos’un atfı, hem Türk Tarihi hem Bizans-Türk ilişkileri hem de bölge coğrafyası açısından oldukça önemlidir.

Orta Bizans dönemi kaynaklarından, *De Thematibus* ve özellikle *Notitiae Episcopatum* kayıtlarından Phileta’nın tespit edilmesi, bölgenin X. yüzyıldan XII. yüzyıla kadar önemli bir idarî, askerî ve dinî merkez olduğunu ortaya koymaktadır. Ayrıca Antalya ilinin Elmalı ilçesinde 2000 yılında yapılan kazı çalışması sonucunda bulunan “sınır yazıtı”nda, “*Phileta ve Terpone(a)lla arasındaki sınır (Yarangediği)*” ifadesi geçmekle birlikte Phileta’nın, Elmalı’nın 5-6 km. kadar kuzeyinde bulunan Yarangediği ve Bozcabayır arasında bulunduğu kesinleşmiştir. Bu tarihi bilgilerin yanı sıra bölgeyi gezen Davis, Harrison ve Bean gibi araştırmacılar da bahsedilen bölgede, Hellenistik dönemden kalma, Roma, Erken ve Orta Bizans döneminde de yerleşime devam edilen bir yapıdan ve bölgeye ulaşan tarihî bir yol güzergâhından bahsetmektedirler. Dönem kaynaklarından ve bölgede bulunan yazıttan da anlaşılacağı üzere Phileta’nın, Hellenistik, Roma, Erken ve X. yüzyıldan itibaren XII. yüzyıla kadar Orta Bizans döneminde de varlığı şüphe götürmez bir gerçektir. Özellikle Phileta’nın XII. yüzyılda Türk-Bizans mücadelelerinde idarî, askerî ve stratejik önemini devam ettiği anlaşılmaktadır. Bu misilleme saldırısından sonra Selçuklu Türkleri, muhtemelen Karia-Lykia-Pisidia kesişim noktasına, yani Torosların yüksek kesimlerine özellikle Elmalı civarına yerleşmişler ve Bizans İmparatorluğu’nun bölgedeki hâkimiyetini zayıflatmışlardır. Aynı zamanda Elmalı civarında bulunan petrogliflerin, Türklerin belki de bahsedilen yüzyıllardan önce bölgede var olduklarını düşündürmektedir. Ayrıca Phileta’nın tespitiyle, 1160 seferinden önce yakın bir tarihte yapılmış olan ve 1148 tarihinde gerçekleştirilen II. Haçlı Seferi’nde kullanıldığı düşünülen ilk güzergâha alternatif, ikinci belki de üçüncü bir talî yol güzergâhı da düşünülmelidir. Bunun için XII. yüzyıldan önceki Bizans kaynaklarına bakmak ve Karia-Lykia-Pisidia sınırında bulunan kentlerde, yeni yüzey araştırmaları ve kazılar yapmak, yapılan yüzey araştırmalarını incelemek, bölgenin Bizans-Türk tarihi açısından aydınlatılmasına hiç şüphesiz ciddi katkı sağlayacaktır.

 GTTAD	
Makale Bilgileri:	
Etik Kurul Kararı:	<i>Etik Kurul Kararından muaftır.</i>
Katılımcı Rızası:	<i>Katılımcı yoktur.</i>
Mali Destek:	<i>Çalışma için herhangi bir kurum ve projeden mali destek alınmamıştır.</i>
Çıkar Çatışması:	<i>Çalışmada kişiler ve kurumlar arası çıkar çatışması bulunmamaktadır.</i>
Telif Hakları:	<i>Çalışmada kullanılan görsellerle ilgili telif hakkı sahiplerinden gerekli izinler alınmıştır.</i>
Article Information:	
Ethics Committee Approval:	<i>It is exempt from the Ethics Committee Approval</i>
Informed Consent:	<i>No participants.</i>
Financial Support:	<i>The study received no financial support from any institution or project.</i>
Conflict of Interest:	<i>No conflict of interest.</i>
Copyrights:	<i>The required permissions have been obtained from the copyright holders for the images and photos used in the study.</i>

KAYNAKÇA

- ALTAN, Ebru, “Haçlı Ordularının Anadolu’da Geçtiği Yollar”, *Belleten*, C. LXV, S. 243, 2001, ss. 571-582.
- AYÖNÜ, Yusuf, *Selçuklular ve Bizans*, Türk Tarih Kurumu Yay., Ankara 2014.
- BEIHAMMER, D. Alexander, *Bizans ve Müslüman Türk Anadolu’nun Doğuşu (1040-1130)*, çev. Tarık Özbek, Koyusiyah Yay., Ankara 2022.
- BIRKENMEIER, W. John, *The Development of the Komnenian Army 1081-1180*, Brill 2002.
- BOZ, Cem, “Selçuklu-Bizans Mücadeleleri Dahilinde Eskişehir Kentinin Siyasi Durumu”, *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, C. 12, S. 66, 2019, ss. 326-333.

- BYZANTII, Stephani, *Ethnicorum Quae Supersunt*, Berlin 1849.
- CAHEN, Claude, *Osmanlılardan Önce Anadolu*, çev. Erol Üyepazarcı, Tarih Vakfı Yurt Yay., İstanbul 2002.
- CAHEN, Claude, *Türkiyenin Doğuşu: Anadolu Selçuklu Devleti: 11. Yüzyıldan 14. Yüzyıla*, çev. Nilüfer Epçeli, İstanbul 2022.
- CHALANDON, F., *Jean II Comnène (1118-1143) et Manuel I Comnène (1143-1180)*, Published by Burt Franklin, Paris 1912.
- CHRYSOSTOMIDES, Julian, “11. Yüzyıldan 15. Yüzyıla Kadar Bizans İmparatorluğu”, *Türkiye Tarihi 1071-1453*, ed. Kate Fleet, C. I, çev. Ali Özdamar, Kitapyayınevi, İstanbul 2012, ss. 27-78.
- ÇAY, Abdulhalük, *II. Kılıç Arslan*, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yay., Ankara 1987.
- DAVIS, J. E., *Anadolu: XIX. yüzyılda Karya, Frigya, Likya ve Pisidya Antik Kentlerine Yapılan Bir Gezinin Öyküsü*, çev. Funda Yılmaz, Arkeoloji Sanat Yay., İstanbul 2006.
- De Velitatione, Three Byzantine Military Treatises*, Text, Translation and Notes by George T. Dennis, Dumbarton Oaks 1985, ss. 137-239.
- HARVEY, Alan, *Economic Expansion in the Byzantine Empire 900-1200*, Cambridge University Press 2002.
- HELLENKEMPER, H.- HILD, F., *Lykien und Pamphylien, TIB*, Vol. 8, Österreichische Akademie, Wien 2004.
- HIEROKLES, *Synekdēmos*, comm. Petrus Wessling, Bonn 1840.
- İLSEVEN, Yasemin, *Elmalı Plain: A Review of Its Environmental Setting and Archaeological Settlements*, Vol I, Bilkent Üniversitesi Ekonomi ve Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Ankara 1999.
- İPLİKÇİOĞLU, Bülent, “Doğu ve Kuzeydoğu Lykia-Gübeybatı Pisidia Epigrafik-Tarihî Coğrafi Yüzey Araştırmaları Projesi 2000 Yılı Çalışmaları”, *19. Araştırma Sonuçları Toplantısı*, C. 2, Ankara 2002, ss. 127-132.
- KARAKÖK, Tunay, “Osmanlı-Bizans Ucunda İki Savaşçı Grup: Gaziler ve Akritailer”, *Kesit Akademi Dergisi*, S. 13, Mart 2018, ss. 210-226.
- KHONIATES, Niketas, *Historia*, çev. Fikret İşıltan, Türk Tarih Kurumu Yay., Ankara 1995.
- KINNAMOS, Ioannes, *Historia*, Rec. Augustus Meineke, Bonn 1836; *Ioannes Kinnamos'un Historia'sı (1118-1176)*, haz. Işın Demirkent, Türk Tarih Kurumu Yay., Ankara 2001; *Deeds of John and Manuel Comnenus*, Trans. Charles M. Brand, Columbia University Press 1976.
- KOMNENA, Anna, *Alexiad*, çev. Bilge Umar, İnkılâp Kitabevi, İstanbul 1996.
- MITCHELL, S., “İ.Ö. I. Yüzyılda Likya'nın Kuzey Sınırı: İ.Ö. 46'da Roma-Likya Anlaşması”, çev. Turhan Kaçar, *III. Likya Sempozyumu-Sempozyum Bildirileri*, C. II, ed. K. Dörtlük vd., AKMED 2006, ss. 471-488.
- NOTITIAE EPISCOPATUUM ECCLESIAE CONSTANTINOPOLITANAE*, Texte Critique, Introduction et Notes par J. Darrouzès, Paris 1981.
- PEACOCK, S. C., *Büyük Selçuklu İmparatorluğu*, çev. Özkan Akpınar, İletişim Yay., İstanbul 2020.
- PORPHYROGENNETOS, Konstantinos, *De Thematibus*, Int. A. Pertusi, Vaticana 1952.
- RAMSAY, M. W., *The Cities and Bishopricks of Phrygia*, Vol. I, Clarendon Press 1895.
- REGER, Gary, “Bölgesel Bağlamda Karia'nın Sınırları, Hudutları ve Sınır Bölgeleri”, *Karialılar-Denizcilerden Kent Kuruculara*, çev. G. Bike Yazıcıoğlu, haz. O. C. Henry, Ayşe Belgin-Henry, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 2020, ss. 2-11.
- OURANOS, Nikephoros, *Sowing the Dragon's Teeth: Byzantine Warfare in the Tenth Century*, Texts, Trans. Comm. by Eric, McGeer, Dumbarton Oaks 1995, ss. 88-163.
- SEVİM, Ali, *Anadolu'nun Fethi Selçuklular Dönemi*, Türk Tarih Kurumu Yay., Ankara 2014.
- ŞAHİN, Sencer, ADAK, Mustafa, *Stadiasmus Patarensis*, Arkeoloji ve Sanat Yay., İstanbul 2014.
- ŞAHİN, Sencer, “Parerga zum Stadiasmus Patarensis (4) Mikron Oros Akarassos in Milyas”, *Gephyra*, Vol. 7, 2010, ss. 153-159.

ON İKİNCİ YÜZYILDA BİZANS VE TÜRKLER ARASINDA BİR SINIR GARNİZONU: PHİLETA

TEK, Ahmet Tolga, “Antik ve Orta Çağ Kaynaklarında, Yazıtlarda ve Sikke Basımları ile Podalia”, *Olba*, XXVIII, 2020, ss. 477-508.

TREADGOLD, Warren, *A History of the Byzantine State and Society*, Stanford University Press 1997.

TURAN, Osman, *Selçuklular Zamanında Türkiye*, Boğaziçi Yay. İstanbul 2003.

TÜNER, Nihal, “Lykia’nın Yerleşim Coğrafyasında Yeni Lokalizasyonlar”, *Likya İncelemeleri I*, haz. Nezih Başgelen, Arkeoloji ve Sanat Yay., İstanbul 2002, ss. 63-78.

TYRENSIS, Willermus, *Willermus Tyrensis’in Haçlı Kroniği*, çev. Ergin Ayan, Ötüken Yay., Ankara 2016.

WITTEK, Paul, *Menteşe Beyliği*, çev. O. Ş. Gökyay, Türk Tarih Kurumu Yay., Ankara 1999.

VRYONIS, S., *The Decline of Medieval Hellenism in Asia Minor and the Process of Islamization from the Eleventh through the Fifteenth Century*, University of California Press 1971.

ZIMMERMANN, Klaus, “Osmanlı Fethine Kadar Doğu Roma ve Bizans Döneminde Likya”, *Lukka’dan Likya’ya Sarpodon ve Aziz Nikolaos’un Ülkesi*, çev. Fatih Mehmet Şen, haz. Havva İşkan, Erkan Dünder, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 2022, ss. 65-74.

ZGUSTA, Ladislav, *Kleinasiastische Ortsnamen*, Heidelberg 1984.

ZONARAS, Ioannes, *Tarihleri Özeti*, çev. Bilge Umar, Arkeoloji Sanat Yay., İstanbul 2008.